

ЭТНАКУЛЬТУРНАЕ ВЫХАВАННЕ ДЗЯЦЕЙ І МОЛАДЗІ ВА ЁМОВАХ УРБАЊІЗМУ

Праблема захавання і трансляцыі ў пакаленнях традыцыйнага этнічнага мастацтва як адной з гісторыка-культурных каштоўнасцей народа падаецца асабліва актуальнай у сучасных урбанізаваных умовах. У Беларусі яна вырашаецца на дзяржаўным узроўні, дзякуючы культурна-асветніцкай дзейнасці фалькларыстаў, педагогаў і кіраўнікоў фальклорных калектываў, аматараў традыцыйнай культуры. Матывацыя гэтай дзейнасці нараджаецца не толькі з эстэтычнай патрэбы і прагі хараства яе завадатараў, але і з пачуцця адказнасці за фарміраванне этнічнай свядомасці дзяцей і моладзі – будучыні нашай краіны. У пошуку шляхоў развіцця грамадства Беларусі як цэласнай этнакультурнай супольнасці айчынныя навукоўцы, спецыялісты культурна-адукацыйнай галіны вынаходзяць пэўныя метадыкі ўкаранення ў сучасны культурны кантэкст яшчэ захаваных або рэканструяваных этнаідэнтыфікацыйных стэрэатыпаў паводзін¹, здольных паўплываць на кансалідацыю і духоўную еднасць народа.

Працэс актуалізацыі этнакультурных каштоўнасцей беларусаў на сучасным этапе неадназначны. Прымаюцца законы і нарматывы па ахове і трансляцыі традыцыйнай культуры тытульнага этнасу Рэспублікі Беларусь, на фальклорных і педагогічных канферэнцыях выносяцца слушныя прапановы па этнакультурнай скіраванасці адукацыйнага і вучэбна-выхаваўчага працэсаў, але «на месцах» яны не заўсёды маюць актыўны водгук.

Аднак ёсць шэраг гарадоў і раёнаў (Чачэрск, Акцябрскі раён Гомельскай вобласці; Любань, Вілейка, Барысаў Мінскай вобласці; Смаргонь, Ваўкавыск Гродзенскай вобласці; Расоны, Лепель, Полацк Віцебскай вобласці; Асіповічы, Клімавічы Магілёўскай вобласці; Брэст; Мінск), школы, цэнтры пазашкольнай работы,

¹ *Этнічны стэрэатып паводзін* – сістэма навыкаў паводзін, якая перадаецца з пакалення ў пакаленне праз навучанне і выхаванне шляхам пераймання (імітацыі). Этнічны стэрэатып ёсць схематызаваная мадэль паводзін, якая ўяўляе сабой абагульнены, эмацыянальна афарбаваны і надзвычай устойлівы вобраз этнічнай супольнасці, на аснове якога яна штотраз пражывае сваю еднасць і самабытнасць [5, с.192–197]. Найбольш трывалымі дагэтуль застаюцца такія этнічныя мадэлі паводзін, як свята, рытуал, танцавальна-гульнёвае ігрышча, святочнае застолле.

установы культуры, у якіх знайшлі шляхі і сродкі этнакультурнага выхавання. У шматлікіх фальклорных калектывах названых гарадоў і раёнаў навучанне традыцыйным відам мастацтва пабудавана на матэрыялах этнаграфіі, рэгіянальнай этнафоніі, харэаграфіі, адбываецца ўключэнне дзяцей і педагогаў у яго семантычны кантэкст: рэгулярна праходзяць мерапрыемствы навукова-даследчай скіраванасці (фальклорныя чытанні, прэзентацыі фальклорных архіваў і этнаграфічных экспедыцый, выстаў народнага касцюма і рамёстваў) і мастацкай творчасці (каляндарныя святы, танцавальныя вечарыны, песенныя, вуснапаэтычныя гасцёўні, вячоркі, музычна-харэаграфічныя конкурсы і этнадыскатэкі). У выніку «фальклорнай навукі» ўдзельнікі аматарскіх фальклорных калектываў здольныя да самапазнання і творчага самаўлення сябе ў сваёй культуры, да спасціжэння агульначалавечых каштоўнасцей.

Вартыя ўвагі наступныя дзяржаўныя этнакультурныя праекты, скіраваныя на фарміраванне вышэйакрэсленых якасцей асобы. У канцы 90-х гг. ХХ ст. быў распачаты рэспубліканскі эксперыментальны праект «Танцавальны фальклор і дзеці», распрацаваны лабараторыяй традыцыйнай беларускай культуры Беларускага дзяржаўнага інстытута праблем культуры (аўтар і кіраўнік праекта М.А.Козенка), у які ўключыліся аддзелы культуры і адукацыі амаль дваццаці раёнаў краіны.

Канцэптуальная ідэя праекта – эстэтычнае выхаванне дзяцей і моладзі сродкамі аўтэнтычнага мастацтва, якое дзеці атрымліваюць праз музыку і рух – абрадавы і побытавы танец. Менавіта ад традыцыйнага танца М. А. Козенкам была спраектавана мадэль уключэння дзяцей і моладзі ў шматсастаўны комплекс фальклорнага мастацтва. Праз танец у навучэнцаў фарміруецца патрэба самавыяўлення і ў музыцы, у дэкаратыўна-прыкладным мастацтве. У пошуку сінтэзу музычна-пластычнага мастацтва і сумежных відаў народнай творчасці калектывы і іх удзельнікі развіваюцца і ўдасканалюцца ў засваенні каляндарна-абрадавых традыцый, вакальнай і інструментальнай этнафоніі, вуснапаэтычнай спадчыны свайго краю, у даследчай дзейнасці па краязнаўстве і этнаграфіі. З 1999 г. гэты праект набыў больш высокі статус – «Традыцыйная культура і дзеці» – адпаведна маштабнасці ахопленых ім відаў фальклорнага мастацтва [6, с.4–18]. Вынікі ўключаных у яго дзіцячых і маладзёжных калектываў адсочваюцца на раённых аглядах-конкурсах і на рэспубліканскім

фестывалі фальклорнага мастацтва «Берагіня», які ў 2010 г. у шосты раз сабраў лепшыя аўтэнтныя і аматарскія фальклорныя калектывы краіны.

Напрацаваны вопыт у галіне этнакультурнага выхавання ў сістэме адукацыі таксама заслугоўвае ўвагі педагогаў і работнікаў культуры. Пачынаючы з 1997 г. аддзел фальклору Нацыянальнага цэнтра мастацкай творчасці дзяцей і моладзі праводзіў шэраг этнакультурных мерапрыемстваў канцэптуальнага зместу, што выстраілася ў пэўную сістэму выхавання на падмурку традыцыйнай беларускай культуры. Гэта мастацкія праекты па папулярызацыі беларускага фальклору сярод навучэнскай моладзі і метадычныя мерапрыемствы па іх аналітычным абагульненні². У змястоўную аснову гадавога плана па вучэбна-выхаваўчай рабоце аддзела быў пакладзены прынцып пабудовы традыцыйнага беларускага календара, і бягучасць кожнага навучальнага года падпарадкоўвалася яго цыклічнай зменлівасці. Менавіта народна-каляндарны прынцып арганізацыі вучэбна-выхаваўчай дзейнасці быў пакладзены ў аснову *мадэлі этнакультурнага выхавання дзяцей і моладзі*³ яго распрацоўшчыкамі В. В. Калацэем і Т. А. Пладуновой [4, с.14–17]. Паводле гэтай народна-каляндарнай канцэпцыі аддзелам быў распачаты рэспубліканскі фестывальны праект дзіцячых і маладзёжных фальклорных калектываў «Па святых «Сонечнага крыжа»»⁴ [3, с.22–26].

З 2006 г. вопыт працы аддзела фальклору НЦМТДМ, праекта «Традыцыйная культура і дзеці» акумуляіруе кафедра этналогіі і

² Праекты «Па Крывіі без баяна» (танцавальна-гульнёвыя вечарыны для дзяцей і моладзі ў дыска-клубах г. Мінска); «Па святых «Сонечнага крыжа»» (адпраўленне ў натуральных умовах бытавання асноўных каляндарна-абрадавых свят цыклаў «Вясна» – «Лета» – «Восень» – «Зіма»); «Фальклорны летнік» (фальклорныя «вучэнні» і адпачынак рэгіянальных дзіцячых гуртоў у БНДУАЦ «Зубраня»). Рэспубліканскія метадычныя мерапрыемствы: майстар-класы па розных відах традыцыйнага мастацтва (па традыцыйным побытавым танцы, інструментальнай і вакальнай этнафоніі, правядзенні каляндарна-абрадавых свят і інш.); круглыя сталы па шэрагу этнапедагагічных праблем (арганізацыі вучэбна-выхаваўчай дзейнасці і адпачынку дзяцей-«фалькларыстаў», рэпертуарнай палітыцы гурту на рэгіянальнай дакументальнай аснове, мастацкім вырашэнні касцюма і аtryбутыкі, традыцыяў і інавацыяў выканальніцтва) [4, с.55–58].

³ *Этнакультурнае выхаванне* – духоўнае ўдасканаленне асобы шляхам развіцця творчых здольнасцей дзіцяці сродкамі этнічнага мастацтва. Яго сутнасць магчыма акрэсліць як мэтанакіраваную дзейнасць, у выніку якой навучэнец мае магчымасць далучыцца да формаў паводзін і мыслення, якія дазваляюць яму не толькі аўтаматычна ўвайсці ў соцыум, але і самаўсведамляць, недвухсэнсоўна адчуць уласную прыналежнасць да пэўнага этнасу.

⁴ У рамках праекта «Па святых «Сонечнага крыжа»» ў 2002 г. прайшло рэспубліканскае свята «Купалле», «Гуканне вясны на Нарачы» (НДАЛ «Зубраня»), у 2005 г. – «Калядны фэст», а ў 2008 і 2010 гг. – фестываль-конкурс «Вяснавы танок».

фальклору Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў праз дзейнасць рэспубліканскай сезоннай фальклорнай школы (2006–2010 гг.) і штогадовую навукова-практычную канферэнцыю «Аўтэнтчны фальклор: праблемы вывучэння, захавання і пераймання» (з 2007 г.).

У кантэксце выбудовы сістэмы народнай адукацыі падаецца значным эксперыментальны праект «Этнашкола», які быў распрацаваны прафесарам Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў І. І. Сучковым у 90-я гг. XX ст. і ахапіў шэраг гарадскіх і вясковых сярэдняадукацыйных школ усіх рэгіёнаў Беларусі. Распрацаваныя вучэбныя праграмы па розных фальклорных дысцыплінах былі разлічаны на дзесяць гадоў навучання і мелі значны вынік у набыцці сучаснымі школьнікамі ведаў па традыцыйнай культуры і развіцці творчых здольнасцей на яе аснове [7, с.7–25]. Нават пасля заканчэння праекта вопыт працы этнашкол застаецца актуальным і перспектыўным у галіне этнакультурнага і этэтычнага выхавання.

У сістэме мастацкай адукацыі варты ўвагі вопыт Стайскай школы традыцыйнага мастацтва Лепельскага раёна Віцебскай вобласці, у якой навучанне ўсім яго відам адбываецца на мясцовым фальклорным матэрыяле. Каля двухсот вучняў засвойваюць народныя песні, гульні, танцы, традыцыі адзення і гаспадаркі рэгіёна і здольны выкарыстоўваць набытыя «фальклорныя» веды і ўменні ва ўласным творчым жыцці, падлеткавым асяроддзі і сямейным побыце, што непазбежна вядзе да фарміравання этнічнай свядомасці маладых лепельчан, пераемнасці роднай культуры ў пакаленнях.

Паводле народнай педагогікі, назапашаны сацыякультурны вопыт перадаецца ў сям'і ад старэйшага пакалення малодшаму вусным шляхам, аднак сучасныя ўрбанізаваныя ўмовы вымагаюць праектаваць інавацыйныя шляхі і сродкі яго трансляцыі. Прааналізаваўшы вопыт этнакультурнага выхавання ў Беларусі, магчыма акрэсліць асноўныя *формы і метады* яго арганізацыі, перспектыўныя ў сучасных урбанізаваных умовах:

1. Аматырскі фальклорны калектыў сінкрэтычнага кірунку.
2. Прафіляваная фальклорная суполка (спеўная, танцавальная, музычная, тэатральная, народных рамёстваў).
3. Сямейны фальклорны ансамбль.
4. Фальклорны клас у школе.
5. Школа традыцыйнага мастацтва.

6. Фальклорны летнік.
7. Фестываль традыцыйнага мастацтва.
8. Навукова-даследчая дзейнасць (этнаграфічная экспедыцыя, фальклорныя чытанні, этнаграфічны і постфальклорны кіналекторыі).
9. Мастацкая рэканструкцыя каляндарных і сямейных свят на дакументальнай аснове [2, с.186–190].
10. Традыцыйная рэкрэацыйная дзейнасць (гульнітэка, вячоркі, танцавальная вечарына, гасцёўня).
11. Канцэртна-спаборніцкія імпрэзы (тэматычны канцэрт, конкурс).

1. *Калацэй, В.* Асноўныя прынцыпы і этапы этнакультурнага выхавання ва ўстанове дадатковай адукацыі / В. Калацэй, Т. Пладунова // На шляху да простаі ісціны пра небязлікасць агульначалавечых каштоўнасцей: з досведу этнакультурнага выхавання на Беларусі / уклад.: В. Калацэй, Т. Пладунова; фота А. Галіча. – 2-е выд., дап. і выпр. – Мінск: НЦМТДіМ, 2003. – 70 с.: іл.

2. *Пладунова, Т. А.* Актуалізацыя традыцыйных каляндарна-абрадавых свят ва ўмовах урбанізму // *Культура ва ўмовах глабалізацыі: матэрыялы навук. канф. (25–26 лістапада 2009 г.)* / рэд.савет: Б. У. Святлоў (старшыня) [і інш.]. – Мінск: Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў, 2010. – 260 с. – С. 186–190.

3. *Пладунова, Т.* Рухомы фэст «Па святах “Сонечнага крыжа”»: сацыяльны запыт і канцэпцыя / Т. Пладунова // *Штудыі Рэспубліканскай сезоннай фальклорнай школы* / уклад. В. В. Калацэй. – Мінск: Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў, 2007. – С. 22–26.

4. *Пладунова, Т. А.* Шляхі і перспектывы пабудовы мадэлі этнакультурнага выхавання дзяцей і моладзі / Т. А. Пладунова // *Пазашкольнае выхаванне*. – 2005. – № 11. – С. 55–58.

5. *Садохин, А. П.* Этнология: учебник для студ. высш. учеб. заведений / А. П. Садохин, Т. Г. Грушевицкая. – М.: Академия: Высш. шк., 2000. – 304 с.

6. *Традыцыйная культура і дзеці*. Вып. 1. Рэсп. эксперым. праект «Танцавальны фальклор і дзеці» / уклад. М. А. Козенка. – Мінск: Бел ДІПК, 2004.

7. «*Этнашкола*» ў сучасным адукацыйным працэсе: вопыт станаўлення і перспектывы развіцця (да 10-годдзя існавання) / уклад. і навук. рэд. праф. І. І. Сучкоў. – Мінск: Бестпринт, 2004. – 255 с.